

The Meanings Loaded in The Word of “Alak” in The Tafsir Tradition and The Effect of Modern Scientific Developments on This

Murat SARIGÜL*

Abstract

In the first descending verses, “He created man from alaq” (al-Alak, 96/2), the phrase 'alaq' has attracted attention since the first time, and about this word not frequently used in everyday language was not given detailed explanation in tafsirs. As a result of technical advances in the 20th century, the stages of human life in the womb and the medical developments made, the new findings in the nature of 'alaq' in the verse have opened new horizons on the laconic aspect of this word.

The interpretations made on these and other verses about creation accompanied by scientific findings have brought about the spread of the scientific interpretation and the critics of whether this understanding has progressed in a correct tafsir method.

In this study, how the word 'alaq' was given meaning in tafsirs and Qur'an meanings today was examined extensively and as a result it is founded that the second meaning of the word which was not taken into consideration in the historical process reflects the nature of the word 'alaq'. In this study, it has been tried to contribute to the maturation of some methodical approaches around scientific tafsir in the context of 'alak' example.

Keywords: Tafsir, Koran, Alaq, Genesis, Embryo, Congealed Blood, Bloodsucker.

Tefsir Geleneğinde “Alak” Kelimesine Yüklene Anlamlar ve Modern Bilimsel Gelişmelerin Buna Etkisi

Murat SARIGÜL

Öz

“O, insanı alaktan yarattı” (el-Alak, 96/2) âyetinde yer alan 'alak' lafzı, sûreye ismini vermiş ayrıca ilk âyetlerde insanın yaratılışının alak evresinden anlatıma başlanması dikkat çekmiştir. Tefsir geleneğinde çoğunlukla kelimenin “pıhtılaşmış kan” anlamı üzerinde durulmuştur. Ne var ki 20. yüzyılda teknik ilerlemeler sayesinde insanın anne karnındaki geçirdiği aşamalar görüntülenebilmiştir. Böylece kaydedilen tıbbî gelişmeler neticesinde âyetteki 'alak'ın yapısına dair bulgular, bu kelimenin pek dikkate alınmayan diğer bir anlamında 'alak'ın mahiyetini açıklayıcı bir vasfın olduğunu

* Assist. Professor, University of Kafkas Faculty of Theology, Department of Basic Islamic Sciences, Branch of Tafsir, Kars, Turkey.

Dr. Öğr. Üyesi, Kars Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Tefsir Anabilim Dalı, Kars, Türkiye.

mrtsgl24@hotmail.com

ORCID 0000-0002-2576-6227

Type / Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Geliş Tarihi: 02 June / Haziran 2020

Accepted / Kabul Tarihi: 04 July / Temmuz 2020

Published / Yayın Tarihi: 08 July / Temmuz 2020

Volume / Cilt: 7; Issue / Sayı: 14; Pages / Sayfa: 230-246.

Suggested ISNAD Citation: Murat Sarigül, “Tefsir Geleneğinde ‘Alak’ Kelimesine Yüklene Anlamlar ve Modern Bilimsel Gelişmelerin Buna Etkisi”, Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 7/14(Temmuz-July 2020), 230-246. www.dergipark.org.tr

göstermiştir. Bu durum aynı zamanda kevnî âyetlerde Kur’ân’ın az sözle çok anlam ifade edebilme özelliğine dair yeni ufuklar açmıştır.

Yeni bilimsel bulgular, bu ve diğer kevnî âyetlerdeki kelimelerin anlam sahasının dikkatle incelenmesi gerektiğini göstermiştir. Elde edilen bilimsel keşiflerin artması bilimsel/ilmî tefsir anlayışının yaygınlaşmasını ve bu anlayışın doğru bir tefsir usulü içinde ilerleyip ilerlemediğine dair tenkitleri de beraberinde getirmiştir.

Bu çalışmada, ‘alak’ kelimesine tefsir geleneği ve günümüz meallerinde nasıl mana verildiği etraflıca incelenmiş ve oluşan yorum farklılıkları ve bunların tarihi seyri gösterilmeye çalışılmıştır. Çalışmada ayrıca bilimsel tefsir etrafında oluşan kimi usulî yaklaşımlar bağlamında ‘alak’ örneğinin etkisi tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur’ân, Yaratılış, Alak, Embriyo, Pıhtılaşmış kan, Sülük.

GİRİŞ

Özellikle 20 yy. da fizik, kimya, biyoloji, tıp, astronomi, elektronik gibi birbiri ile bağlantılı birçok ilim dalında meydana gelen bilimsel gelişmeler eşyanın mahiyetinin çok fazla tanınmasına imkân sağlamıştır. Ulaşılan bilgiler basım-yayım yolu ile çoğu insanın düşünce dünyasında eşyanın mahiyetine dair yeni bakış açıları oluşturmuştur. Önceki asırlara nispeten nicelik ve nitelik açısından çok fazla artış gösteren bu ilmî müktesabâtın verileri ile eşyanın mahiyeti hakkında bilgi veren âyet ve hadislere bakılınca zihinlerde yeni anlamlar oluşmaya başlamıştır. Bu da bilhassa farklı tefsir ekollerinin müntesiplerinde fikri hareketlenmelere sebep olmuştur.

Bu yeni duruma karşı ayakları yere basan yaklaşımlar oluşturmak kolay olmamıştır. Bu süreçte deney-gözlem sonucu netlik kazanan bilgiler olduğu gibi, yeni buluşlarla değişen bilimsel bilgiler de olmaktadır. Dolayısıyla âyetler açıklanırken dayanak yapılan bilginin netlik düzeyinin tespiti önem arz etmekte ve her yorumcunun ilmî birikimi ve hassasiyeti aynı olamamaktadır. Bu durum çeşitli tenkitleri ve soruları beraberinde getirmiştir. Bunlardan bazıları şöyledir: 1) Âyetlere sahabe ve tabiin neslinin vermediği bir anlamı tercih etmek ne kadar sıhhatlidir? Bu bağlamda onların da yeterince anlayamadığı âyetler var mıdır? 2) Değişme potansiyeli olan bilgilerle âyetleri tefsir etmenin sakıncalı olduğu ifade edilmiştir¹. Bu tutumla bağlantılı olarak hangi bilgilerin ilmî netlik kazandığı hangilerinin bu durumda olmadığı dile getirilmiştir. 3) Yüce Allah’ın tüm insanlara hitabı olan Kur’ân-ı Kerim’in indirilişinde sadece sahabe döneminin bilgi ve anlayış düzeyi mi temel alınmıştır yoksa âyetlerin lafızlarında onların o vakit kavrayamadıkları zamanın tefsir edeceği bazı anlamlar da mevcut mudur? 4) Kur’ân’ın inanmayanlar için benzerini getirmelerini istediği ve kıyamete kadar devam eden meydan okuyuşunda, Kur’ân’ın mucizelik yönü âyetlerin nazmı, beyanı ve fesâhatı ile mi sınırlıdır. Yoksa gaybî, tarihî, kevnî âyetlerde varlığa dair verilen bilginin gerçekliği ve sunuluş biçimi de bu i’câza dâhil midir?² 5) Yapılan bilimsel tefsirler, ilmî bir dirâyetin ürünü müdür? Yoksa bunlar, batının maddi üstünlüğünün etkisinde oluşan bir eziklik psikolojisiyle ma’lûl yaklaşımlar mıdır? Yine buna bağlı olarak her yorumu bu iki taraftan birinin içinde mütalaa etmek ne düzeyde doğru bir tutumdur?³

¹ bkz. Ali Cüneyt Eren, *Bilimsel Tefsir Metodolojisi*, İslâmî İlimlerde Metodoloji: Usûl Mes’eleleri, (İstanbul: Ensâr Neşriyat, 2005) 560-571; Mustafa Öztürk, *Kur’an’ın Tarihsel Bir Hitap Oluş Keyfiyeti*, İslâmî İlimler Dergisi, 1/2 (2006), 59-78.

² bkz. Necdet Çağlı, *Klasik Anlayışla Bilimsel Bulguların Kesiştiği Noktada Kur’an Nazmı*, EKEV Akademi Dergisi, 6/11, (2002), 59-74.

³ bkz. Şehmus Demir, *Kur’an’ın Bilimsel Veriler Işığında Yorumlanmasına Eleştirel Bir Yaklaşım*, Tarihten Günümüze Kur’an’a Yaklaşımlar, (İstanbul: Özkan matbaacılık, 2010) 401-424.

Yukarıda sıraladığımız sorular, günümüz tefsir meselelerinin ön sıralarında yer alan problemlerinden bazılarıdır.⁴ Bizim üzerinde çalıştığımız “Alak” sûresinin 2. âyeti diğer sûrelerde zikri geçen “alak” ve tekili “alaka” lafzı mezkûr meseleler sarkacı içinde bilimsel tefsir açısıyla yoruma tabi tutulmuş âyetlerdendir. İlk inen âyetlerde “Alak” kelimesinin yer alması, sûrenin de bununla isimlendirilmesi yönüyle, müfessirlerin dikkatlerini üzerine toplamıştır. Kelimenin kökünün ‘yapışma, asılma’ anlamını barındırması ve sözlüklerde yer alan 1) Pıhtılaşmış kan 2) Kan emen sülük, kurtçuk anlamları; mikroskobik gözlemlerle embriyo hakkında ortaya çıkan yeni sonuçlar ile birlikte tekrar düşünölmeye başlanmıştır.

Bu çalışmada, “alak” kelimesine dair hem klasik tefsir ve dil kaynaklarının hem muasır tefsirlerin yaptıkları izahları hem de günümüz meallerinin verdikleri anlamları bir tablo halinde vereceğiz. Diğer taraftan yukarıda bilimsel tefsire ait çeşitli bakış açılarını sunduğumuz kanaatlere ve sorulara “alak” örneğinde genel bir yaklaşım sunacağız. Alak lafzı üzerinde yayınlanmış bir makaleye İSAM mevcut makaleler veri tabanında rastlayamadık. “Alak Sûresi Tefsiri” ve “Kur’ân’a Göre İnsanın Yaratılışı” adıyla yapılan yüksek lisans çalışmalarında ise alak lafzının tefsirler, lügatler, mealler ve bilimsel bulgular itibarıyla geniş bir analize tabi tutulmadığını müşâhade ettik.⁵ Bu nedenle çalışmamız daha geniş bir veri ve tahlil sunması yönüyle konuya katkı sağlayacağını düşünmekteyiz.

1. “Alak” Kelimesinin Lügat Anlamları

“Alak” sözcüğü “علق” kökünden türemiştir. Fiilin anlamı; bir şeye yapışmak, tutunmak, asılı olmak demektir. Mutlak anlamda ilişen, yapışan her şey için kullanılmakta olup, ele yapıştığı için çamura da alak denilmiştir.⁶ Ayrıca yapışmasından dolayı pıhtılaşmış kana “alak”, onun bir parçasına da “alaka” lafzı kullanılmıştır.⁷

“Alekun” ve tekili “alekatün” şeklinde okunuşuna lügatlerde genelde iki anlam verilmiştir. Birincisi, “donmuş, pıhtılaşmış kan”. Sözlükler bu anlama hadislerden şahit getirmişlerdir. Bunlardan biri şakk-ı sadr hadisinde geçmektedir ki ilgili kısım şöyle yer almaktadır: “... فشق قلبه فاستخرج منه علقة...” “...Cibril, onun kalbini açtı ve kalbinden bir alaka çıkardı...”⁸ Diğer bir delilde ise râvi, sahâbeden İbn Ebî Evfa’yı gördüm. *أنه بَرَّقَ علقَةً ثم مضى في صلاة* o bir alaka tükürdü. Sonra namazına yine devam etti.” demıştır.⁹ Rivâyetin başka bir tarikinde bu, *بَرَّقَ دماً “kan tükürdü”*¹⁰ şeklinde geçmiştir. Bunların dışında diğer bir şahit ise,

Mehmet Emin Şeker, *Kur’an-ı Kerim İçin Bilimsel Yorumun Gerekliliği*, Kelam Araştırmaları Dergisi [Kader], 12/2, (2014) 315-334; Rehman, Jaless, *Kur’an’daki Bilimsel Gerçekleri Araştırmak: Bilginin İslamlaştırılması Mi Yoksa Bilimcilğin Yeni Bir Formu mu*, çeviren Mehmet Çiçek, Kelam Araştırmaları Dergisi [Kader], 8/2 (2009) 135-140.

⁴ Bağlantılı diğer konular için bkz. Enver Arpa, *Modern Çağda Bilimsel Aklın Dini Metinleri Yorumlamasının İçerdiği Problemler*, İslâmî İlimler Dergisi, 1/2(2006), 93-114; Veysel Güllüce, *Kur’an’a Bilimsel Yaklaşımın Değerlendirilmesi*, Tarihten Günümüze Kur’an’a Yaklaşımlar, (İstanbul: Özkan Matbaacılık, 2010) 377-399; Halil Rahman Açar, *Değişim Sürecinde İnanç-Bilim İlişkisi: Bilimin Dinleştirilmesi, Dinin Bilimselleştirilmesi*, İslâmî Araştırmalar, 1998, XI/1-2: 11-18

⁵ Bkz. Mecit Karakış, *Alak Suresi Tefsiri*, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı, 1998.) 81-84; Duran Ali Yıldırım, “*Kur’ân’a Göre İnsanın Yaratılışı*” (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı, 1998.) 43.

⁶ Ebü'l-Feyz ez-Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, (Kuveyt: et-Türâsü'l-Arabî, 1965-2001), 26/181-182

⁷ Ahmed b. Fâris Zekeriyâ, *Mu’cemu mekâyisi'l-luğa*, thk. Muhammed Hârûn, (Beirut: Dâru'l-fikr, 1979), 4/98.

⁸ Ebü'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *Saḥîḥ-i Müslim*, thk. M. Fuâd Abdölbâkî, (Beirut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyye, t.y.), “İman, 174, Abdurrahman b. Ebî Bekr Celâlüddîn es-Suyûtî, *Câmiu'l-Ehâdis*, (Beirut: Daru'l-Fikr, 1994), 33/38 Hadis no: 35741

⁹ İbn Esîr el-Cezerî, *en-Nihâye fî garîbi'l-hadis*, thk: Halil Me'mûn Şihâ, (Beirut: Dâru'l-ma'rife, 1432/2011), 2/247

¹⁰ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, Thk. Muhammed Avvame, (Beirut: Dâru'l-Kible, 2006), 2/94, Hadis no: 1343

Serî b. Süleym hadisinde geçen *فَإِذَا الطَّيْرُ تَرَمِيهِم بِالْعَلَقِ* “...Kuş onların üzerine alak attığında...” ifadesidir.¹¹

Alak kelimesine verilen ikinci anlam ise, “kan emen sülük”tür. Âmir rivâyetinde yer alan *خَيْرُ الدَّوَاءِ اللَّدُّودُ، وَالسَّعُوطُ، وَالْمَشِي، وَالْحِجَامَةُ، وَالْعَلَقُ* “Şifanın iyisi... alak (sülük)tür.”¹² hadisi şâhit olarak gösterilmiştir.¹³ Lügatlerde alak için, ‘suda yaşayan deriye yapışan ve bazı hayvanların kanını emen, yine konulduğunda insan vücudundaki yüksek kanı alan ve bazı hastalıklara faydalı olan kırmızı kurtçuk’ şeklinde detaylı izahlar da mevcuttur. Yukarıda zikri geçen rivâyet ve izahlara, *Lisânü’l-Arab*, *Tâcü’l-arûs*, *Mekâyisü’l-lügâ*, *es-Sihâh* gibi meşhur lügatlerde yer verildiği görülmektedir.¹⁴ Bahsi geçen alakın (sülükün) bir görüntüsü konunun ileriki kısımlarının anlaşılmasında faydalı olacaktır.

Bir sülük (alak) görüntüsü ¹⁵

Alakın yukarıda verilen luğavî anlamlarından sonra, tarihi süreçte bu kelimeye hem müfessirler hem de meal yazarlarınca verilen anlamları bir tablo halinde, özlü bir veri olarak sunmak suretiyle gerek tarihi süreçteki gerekse modern dönemdeki tefsir tercihinin görülmesini temin etmek istiyoruz.

¹¹ İbn Esîr, *en-Nihâye*, 2/247.

¹² İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 5/33, hadis no: 23433; Ahmed b. el-Hüseyn el-Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, Thk. M. Abdülkâdir Atâ, (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2003), 9/582, hadis no: 19579

¹³ İbn Esîr, *en-Nihâye*, 2/247.

¹⁴ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, (Beyrut: Dârü Sadr, /2000), 10/261; Zebîdî, *Tâcü’l-arûs*, 26/181-182; İbn Faris, *Mekâyisü’l-lügâ*, 4/98; İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *es-Şihâh*, Thk. Abdulgafur Attar, (Beyrut: Dâru’l-ilm li’-melâyîn, /1987), 4/215.

¹⁵ <http://www.osmanlihacamat.com/suluk-kursu-egitimi-dersi-konya.html>

2. İlk Dönem Müfessirlerinden Günümüze Kadarki Süreçte ‘Alak’ın Tefsiri

	Müellif/eser	Vefat	Yaptığı Tefsir
1.	İbn Abbâs	68/687	Çiğ kandan
2.	Taberî,	311/923	Kandan oluşmuş bir parçadan.
3.	Mâtürîdî,	333/944	Pıhtılaşmış kandan.
4.	Semerkindî	373/983	Çiğ kandan.
5.	Mâverdî,	450/1058	Sıvı haldeki kandan oluşmuş bir parçadan.
6.	Kuşeyrî	465/1072	Pıhtılaşmış kandan
7.	Beğavî	516/1122	<i>Açıklama yapılmamıştır.</i>
8.	Zemahşerî	539/1144	<i>Açıklama yapılmamıştır.</i>
9.	İbnü'l-Cevzî	598/1201	Donmuş çiğ kandan. Şu da söylendi: Nemli olması ve ulaştığı yere yapışmasından dolayı alaka denmiştir.
10.	Kurtubî,	672/1273	Pıhtılaşmış kandan.
11.	Beydâvî	685/1286	<i>Kandan oluşmuş camit bir parça.</i>
12.	Neseî	710/1310	Kan parçası.
13.	İbn Cüzey	741/1340	Kandan oluşmuş bir parçadan.
14.	Ebû Hayyân	745/1344	<i>Açıklama yapılmamıştır.</i>
15.	İbn Kesir	775/1373	<i>Açıklama yapılmamıştır.</i>
16.	Bikâî,	885/1480	1. Pıhtılaşmış koyu kandan 2. Çamurdan.
17.	Süyûtî	911/1505	<i>Rivâyet yer almamıştır.(ed-Dürr)</i>
18.	Nahcivânî	920/1514	Aşağı doğru asılı kalmış kan.
19.	Ebussuûd Ef.	982/1574	Pıhtılaşmış kandan.
20.	Bursevî	1138/1725	Vardığı yere yapışan nemli, pıhtılaşmış kan.
21.	Şevkânî,	1250/1834	Pıhtılaşmış kandan.
22.	Âlûsî,	1270/1853	Pıhtılaşmış kandan.
23.	Tantavî	1359/1940	Pıhtılaşmış kandan.
24.	Elmalılı	1361/1942	Pıhtılaşmış kandan
25.	Merâğî,	1372/1952	Pıhtılaşmış kandan.
26.	Seyyid Kutub	1383/1966	Rahme asılan pıhtılaşmış kanlı noktadan
27.	İbn Âşûr,	1392/1973	Pıhtılaşmış ıslak kurumamış kandan
28.	Abdullatif el-Hatib	1402/1981	Küçük kurtçuk, sülükten. “Modern ilimler meninin, içinde küçük canlıları ihtiva ettiğini ispat etmektedir.”
29.	El-Mevsuâtü'l-Kur'âniyye,	1414/1994	Kandan
30.	Sâbûnî,	(heyet) 1436/2015	Pıhtılaşmış kandan. Rahme tutunduğu için alaka denmiştir.
31.	Diyanet Kur'ân Yolu Tefsiri	1425/2005	Aşılansmış yumurtanın ana rahminin iç cidarına asılı vaziyetinden (zigot)

Alak tefsirlerini tek bir sayfa da verebilmek için dipnotları tablo haricinde vermeyi tercih ettik. 1. İbn Abbâs¹⁶ 2. Taberî¹⁷, 3. Mâtürîdî¹⁸, 4. Semerkandî¹⁹, 5. Mâverdî²⁰, 6. Kuşeyrî²¹, 7. Beğavî²², 8. Zemahşerî²³, 9. İbnu'l-Cevzî²⁴, 10. Kurtubî²⁵, 11. Beydâvî²⁶, 12. Neseffî²⁷, 13. İbn Cüzey²⁸, 14. Ebû Hayyân²⁹, 15. İbn Kesir³⁰, 16. Bikâî³¹, 17. Süyûtî³², 18. Nahcivânî³³, 19. Ebussuûd Efendi³⁴, 20. Bursevî³⁵, 21. Şevkânî³⁶, 22. Âlûsî³⁷, 23. Tantavî³⁸, 24. Elmalılı³⁹, 25. Merâğî⁴⁰, 26. Seyyid Kutub⁴¹, 27. İbn Âşûr⁴², 28. Abdullatif el-Hatib⁴³, 29. el-Mevsuâtü'l-Kur'âniyye⁴⁴, 30. Sâbûnî⁴⁵ 31. Diyanet Kur'an Yolu Tefsiri⁴⁶,

- ¹⁶ İbn Abbâs, *Tenvirul-Mik'bâs min tefsiri İbn Abbâs*, Derleyen: İbrahim b. Ömer, Fîrûzâbâdî, (Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Lübnan ts.), 1/ 514.
- ¹⁷ Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberi, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, Thk: Ahmet Muhammed Şâkir, (Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 2000), 24/523.
- ¹⁸ Ebû Mansûr Muhammed, Muhammed el-Maturîdî, *Tefsiri'l-Mâturîdî Te'vilâtu Ehli's-Sünne*, thk. Mecdî Baslum, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2005), 10/576.
- ¹⁹ Ebü'l-Leys es-Semerkandî, *Bahru'l-ulûm*, thk. Mahmud Matraci, (Beyrut: Dâru'l-fikr, ts), 3/598.
- ²⁰ Ali b. Muhammed b. Habîb el-Mâverdî, *en-Nüketü ve'l-'uyûn*, nşr. es-Seyyid b. Abdu'l-Maksud b. Abdurrahîm, (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-İlmiyye, 1412/1992),6/304.
- ²¹ Abdülkerim b. Hevâzin el-Kuşeyrî, *Le'âifu'l-işârât*, Thk. İbrâhîm el-Besyûnî, 3. Baskı. (Mısır: el-Hey'etü'l-Mısriyye, 1421/2000), 3/747.
- ²² Açıklama yapılmamıştır.
- ²³ Açıklama yapılmamıştır.
- ²⁴ Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr fi ilmi't-tefsîr*, thk. Abdurrezak Mehdi, (Beyrut: Dâru'l-Kitâbî'l-Arabî, 1422), 3/223.
- ²⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed Kurtubî, el-Câmi' li ahkâmî'l-Çur'ân, Thk. Ahmed el-Berdûnî - İbrâhîm Etfîş, 2. Baskı. (Kâhire: Dâru'l-kütübî'l-Mısriyye, /1964), 20/119.
- ²⁶ Nâsiruddîn Ebu'l-Hayr Abdullah b. Ömer eş-Şîrazî el-Beydâvî, *Envârü't-Tenzil ve Esrarü't-Te'vil*. 5 Cilt. (Beyrut: Dâru İhyai't-Turâsî'l-'Arabî, ts.) 4/65.
- ²⁷ Açıklama yapılmamıştır.
- ²⁸ Ebü'l-Kasım Muhammed b. Ahmed İbn Cüzey el-Kelbî, *et-Teshîl li-'ulûmi't-tenzil*, Thk. M. Salim Haşim, (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye, /1995), 1/2628.
- ²⁹ Açıklama yapılmamıştır.
- ³⁰ Açıklama yapılmamıştır.
- ³¹ Burhânuddîn Ebû'l-Hasen İbrâhîm b. Ömer el-Bikâî, *Nazmü'd-Dürer fi Tenâsübi'l-Âyi ve's-Süver*, (Kâhire: Dâru'l-Kitabi'l-İslâmî, ts.), 22/155.
- ³² Süyûtî, *Tefsirü Celâleyn*, 814.
- ³³ Nimetullah Nahcivânî, *el-Fevâtihü'l-ilahiyye*, (Mısır: Dâru rukâî, 1419/1999), 2/519.
- ³⁴ Ebussuûd Efendi, *İrşâdu 'akli's-selim ilâ mezâyâ Kitabi'l-Kerîm*, Thk. Abdulkadir Ahmed 'Atâ, (Riyad: Mektebu'r-Riyadi'l-hadis, ts.), 9/177.
- ³⁵ İsmail Hakkı Bursevî, *Râhu'l-beyân*, (Beyrut: Dâru'l-Fikir, ts.), 10/472.
- ³⁶ Ebû Abdullah Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr el-Câmi' Beyne Fenneyi'r-Rivâye ve'd-Dirâye*, (Dimaşk: Dâru'l-Hayr, 1992), 5/ 570.
- ³⁷ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh el-Âlûsî, *Râhu'l-me'ânî fi tefsiri'l-Kur'âni'l-'azîm ve's-seb'il-mesânî*, I-XXX, (Beyrut: Dâru İhyai't-Turâsî'l-'Arabî t.y.), 30: 180.
- ³⁸ Tantavî Cevherî, *el-Cevahir fi Tefsiri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, (Kahire: Matbaatu Mustafa el-Babî, 1933), 1/ 4540.
- ³⁹ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, (İstanbul: Azim Dağıttım, ts.) 9/324.
- ⁴⁰ Muhammed b. Mustafa Merâğî, *Tefsiru'l-Merâğî*, (Mısır: Mektebetu Mustafa el-Bâbî, 1946), 30/199.
- ⁴¹ Seyyid Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, (Kahire: Dâru's-Şurûk, 1972), 6/3938.
- ⁴² “Küçük kurtçuğa benzemesinden dolayı alaka denmiştir. Bu kurtçuk tatlı sularda bulunur ve canlılardan kan emerler. Bunun manası erkeğin ve kadının nutfesi bir süre sonra alakaya dönüşür.” İbn Âşûr, Muhammed Tâhir, *Tefsiru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, (Tunus: Dâru't-Tûnusiyye, 1984), 30/438.
- ⁴³ Muhammed Abdullatif el-Hatib, *Evdahü-t'tefâsîr*, (Mısır: Matbatü Mısriyye, 1964) 1/756
- ⁴⁴ İbrahim b. İsmail el-Enbârî, *el-Mevsuâtü'l-Kur'âniyye*, (Mısır: Müessesetu siclî'l-Arab, 1405/1984), 11/481.
- ⁴⁵ Muhammed Ali Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, (Kâhire: Dâru's-Sâbûnî, 1417/1997), 3/554.
- ⁴⁶ Diyanet İşleri Başkanlığı, “Kur'an”, Erişim tarihi: 16.12.2019, <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/sure/96-alak-suresi>

Değerlendirme

Kur’ân âyetlerine göre insanın anne rahmindeki yaratılış sürecinin *nutfeden* sonra ikinci aşamasını oluşturan *alakanın*⁴⁷ mahiyetinin anlaşılmasına çaba sarfedilmiştir. Müfessirlerin kahir ekseriyeti bu kelimeyi ‘pıhtılaşmış kan’ şeklinde açıklamışlardır. İlk dönemden günümüze kadar te’lif edilen tefsirlerin çoğunda, bu kelimeye verilen manayı, yukarıda bir tablo halinde sunduk.

Buna göre, üç müfessir ‘alak’ için bir açıklama getirmemiştir. Bunlar; Zemahşerî, Ebû Hayyân, İbn Kesir’dir. Bunun nedeni muhtemelen kelimenin ‘pıhtılaşmış kan’ anlamının açık ve bilindir olduğundandır.

On beş tefsirde ise, ‘*camid, pıhtılaşmış kan*, altı tefsirde *kandan oluşan parçadan*’ iki tefsirde *çiğ kandan* bir tefsir de de sadece *kandan* manası verilerek kelimenin diğer bir lügat anlamı tercih edilmiştir. Otuz bir Tefsirden bir tanesi 1964’te basılmış *Evdehüt-Tefâsir* müellifi Abdullatif el-Hatip (öl. 1981) “Küçük kurtçuk, sülük” şeklinde tefsir ederek kelimenin ikincil anlamını tercih etmiştir. Pek yakın yıllarda yaşayan Seyyid Kutub “Rahme asılan pıhtılaşmış kanlı noktadan” diyerek rahme asılmayı vurgulamıştır. İbn Âşûr, “Pıhtılaşmış, ıslak, kurumamış kandan” derken bir dil tahlili yapmış, kana “alaka” denilmesini “Küçük kurtçuğa benzemesine” bağlamıştır. Abdullatif el-Hatib’in izahını daha ileri taşıyarak ve bugünkü tıbbî verileri dikkate alarak tefsir eden eser ise 2005 yılında yayına sunulan *Diyânet Kur’ân Yolu Tefsiri* olmuştur. Eserde alak, “Aşılan yumurtanın ana rahminin iç cidarına asılı vaziyetinden (zigot)tan” diyerek tefsir edilmiştir. Kur’ân Yolu Tefsiri ile paralel izahları aşağıda verdiğimiz günümüz meallerin bazılarınca tercih edildiği görülecektir.

3. Günümüz Meallerinde Alak Lafzına Verilen Anlam

	Mealler	Verilen Anlam
1.	Abdülbaki Gölpınarlı	Bir parça kan pıhtısından
2.	Abdullah Parlıyan	Kan pıhtısından.
3.	Ahmet Tekin	<u>Döllenmiş hücrelerden</u> yarattı.
4.	Ahmet Varol	Bir alakadan <i>embriyodan</i>
6.	Ali Fikri Yavuz	Bir kan pıhtısından
7.	Bahaeddin Sağlam	Rahme asılan <i>bir yumurtadan</i>
8.	Bayraktar Bayraklı	<u>Yapışkan döllenmiş bir yumurta hücrelerinden</u>
9.	Diyanet İşleri Eski	Pıhtılaşmış kandan alak'tan
10.	Diyanet İşleri Yeni	‘Alak’tan
11.	Diyanet Vakfı	Bir aşılanmış yumurtadan
12.	Edip Yüksel	Bir <u>embriyodan</u>
13.	Elmalılı (Orijinal)	Bir alaktan
14.	Hasan Basri Çantay	Bir kan pıhtısından
15.	İlyas Yorulmaz	Bir kan pıhtısından
16.	Kadri Çelik	Bir kan pıhtısından
17.	Mehmet Türk	Pıhtılaşmış bir kandan

⁴⁷ “Ey insanlar! Eğer yeniden dirilmekten şüphede iseniz, şunu bilin ki, biz sizi topraktan, sonra nutfeden, sonra alakadan (aşılanmış yumurtadan), sonra uzuvları (önce) belirsiz, (sonra) belirlenmiş canlı et parçasından (uzuvları zamanla oluşan ceninden) yarattık ki size (kudretimizi) göstereyim...” (el-Hacc, 22/5) Diyanet Vakfı Meali, bkz: <http://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=22&ayet=5> Ayrıca bakınız: el-Kehf 18/37; el-Fâtır 35/11; el-Mü’min 40/67.

18.	Muhammed Esed	Sevgi ve alâkadan yarattı.
19.	Ömer Nasuhi Bilmen	Uyuşmuş kandan
20.	Süleyman Ateş	Alaktan <u>embriyodan</u>
21.	Süleymaniye Vakfı	Alaktan
22.	Şaban Piriş	Alaktan
23.	Ümit Şimşek	Bir kan pıhtısından
24.	Yaşar Nuri Öztürk	<u>Embriyodan</u> /ilişip yapışan bir sudan/sevgi ve ilgiden/husûmetten ⁴⁸

Meallere baktığımızda yirmi dört mealden on yedisi *kan pıhtısından* meali vererek müfessirlerin çoğunluğunun yaptığı tefsiri tercih etmişlerdir. Diğer sekiz meal ise ‘alak’ için çeşitli mealler vermişlerdir. 1) *Döllenmiş bir yumurta hücrelerinden* 2) *Döllenmiş hücrelerden*, 3) *Embriyodan*. Bu verilere göre meallerin üçte birinin alak hakkında oluşan yeni gözlemlere paralel meal verdiği görülmektedir. Meallerde tefsirlere nisbeten kelimenin ikinci anlamı olan “kan emen sülük” manasıyla muhteva yönü ile örtüşen “embriyo” “Döllenmiş yumurta” anlamının daha fazla tercih edildiği gözlenmektedir.

Tüm tarihi süreç dikkate alındığında, tefsir ve meallerde alak lafzına “kan emen sülük” tefsiri ve tıbbî gözlemlere dayalı olarak ‘aşılınmış yumurta’ (embriyo) anlamının verilmesi, 19. yy. son çeyreğinde görülmeye başlandığı anlaşılmaktadır. Bu tefsirin her geçen gün geleneksel izah olan “kan pıhtısının” yerini aldığı da görülmektedir. Hatta *Rahme tutunan döllenmiş bir yumurta hücreleri*, yani alak, gerek tüp bebek teknolojisi gerekse çocuğun düşük olması vakalarının izahı ve sunulan görsel veriler sayesinde insanların hemen çoğu tarafından bilinebilen bir olgu haline geldiği müşâhade edilmektedir.

4. Tıbbî Gelişmeler Işığında Alakın Mahiyeti ve Âyetlerin Vafettiği Mucizevi Özlü Anlatım

Tıbbî terminolojide zigot, sperm ile yumurtanın birleşmiş haline denirken, zigotun parçalanarak çoğalmasına⁴⁹ ve hücre oluşumunun artmaya başladığı evreye de ‘embriyo’ denmektedir.⁵⁰ Bu evre sekiz hafta olarak kabul edilmiştir.⁵¹ Dolayısıyla bu bölümlenme Kur’ân-ı Kerim’in verdiği safhalarla tam örtüşmeyebilir.

Âyetlerde önce *nutfe* sonra *alaka* safhası zikredilmektedir. ‘Alak’ hem çoğul bir kelimedir hem de kökü ‘yapışma, tutunma’ anlamındadır. Bu nedenle embriyonun ana rahmine tutunma sürecine karşılık gelmektedir.

Zigotun oluşması ve bölünerek embriyo aşamasına geçmesine kadar ki aşama ise, Kur’ân-ı Kerim’deki *nutfe* safhasına tekabül ettiği anlaşılmaktadır. Bu nedenle *alak* için en uygun tercüme fiile bir meful daha takdir edip, yapıştığı yeri vurgulayarak “(*Rahim cidarına*) yapışan bir hücreden” şeklinde olmalıdır. Çünkü *nutfe* embriyonun oluşum aşaması iken, *Alaka*, embriyonun rahme yapışma evresine isim olmuştur.

Laboratuvardaki gözlemlere göre, embriyo döllenmeden sonraki süreçte hem kendi içinde bölünerek çoğalmakta hem de rahme doğru seyahat etmektedir. Embriyo, 6. gün sonunda ilk önce endometrium yüzeyindeki bir girinti içine *yerleşir* sonra da endometrium epiteline sıkıca tutunur. Endometrium denilen yer rahmin (uterus) en iç tabakasıdır, yani oluşacak canlının gelişebilmesi için en uygun bölgedir. Embriyo rahme doğru ilerlerken

⁴⁸ <http://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=96&ayet=2>

⁴⁹ Bölünmeler 3. gün 16 hücre, 4. gün 58 hücre şeklinde artarak devam eder. İlk bölünmenin genellikle 36. saatte olduğu ifade edilmektedir. *Gebelik ve Fetüs Fizyolojisi*, Komisyon, (Ankara: Meb. Yayınları 2012), 5.

⁵⁰ <http://www.terimleri.com/tip/sozluk.php?action=search&word=zigot&submit2=++Term+Bul++>

⁵¹ *Gebelik ve Fetüs Fizyolojisi*, Komisyon, 10.

rahim de ilahî sisteme ve emre uyararak nutfenin (Kur'ân'a göre embriyonun rahme tutunmadan önceki ismi) rahme tutunmasının sağlanması için endometrium kalınlaşma sürecine girmektedir. Kimi tıbbî yaklaşımlara göre bu kalınlaşma ile gebe kalabilme arasında doğrudan bağlantı vardır.⁵²

إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ أَمْشَاجٍ "Emin olun ki biz insanı *karişmiş bir döküntüden* yarattık" Mealini yaptığımız âyette nutfe; Arapça, su için "dökülmek, akmak" anlamına gelen نطفة ne-ta-fe kökünden türemiştir.⁵³ İnsanın yaratılış sürecinde babadan dökülen *meni*yi (sperm) ifade etmektedir. Meni bir nutfe yani döküntüdür. Buna çeşitli âyetlerde temas edilmiştir. Ne var ki bu *döküntüden bir sperm* annenin yumurtasının içine girmekte ve onunla karışmaktadır. Allah Teâlâ bu evreyi ifade sadedinde İnsan Sûresinin 2. âyetinde nutfeye bir sıfat eklemekte ve *nutfe-i emşâc* demektedir.

أَمْشَاجٍ (emşâc), karışmak, karıştırmak mânasındaki الْمَشْجُج (meşc)in, yahut karışım anlamındaki الْمَشْجِج (meşic)in çoğuludur.⁵⁴ Her çeşit karışım için de kullanılır. Çocuğun bir sıfatı olarak hadiste "meşic" lafzının kullanıldığı ifade edilmiştir.⁵⁵ Birinci anlam yaşanan olguyu ikinci anlam ise meydana gelen nesneyi ifade etmektedir ki her iki anlam da kuşatıcı bir şekilde dölleme sürecini açıklamaktadır.

Tefsir ilmi bu anlam alanını bize geniş bir şekilde sunarken ne var ki meal ilminde muhtemel anlamlardan biri tercih edilerek diğer bir dile aktarım yapıldığı için Kur'ân'ın icâz (az sözle çok anlam ifade etme) yönünü her daim yansıtamamaktadır. Meal çoğunlukla lafızdaki muhtemel anlamlardan en güçlüsünü yansıtmaya çabasıdır. Meal, Kur'ân'ın lafızları karşısında böyle bir yapısal eksikliği olmakla birlikte, biz âyete kelimenin ikinci anlamını dikkate alarak "*karişime uğramış bir döküntüden (nutfeden)*" şeklinde meal vermeyi tercih ediyoruz. Bu mananın, tıbbî gözlemlerle netleşen insanın embriyolojik süreciyle daha mutabık bir meal olduğu kanaatindeyiz. Nitekim nutfe bir süreç içinde yirmi üç dışiden yirmi üç erkekten olmak üzere tanınabilen kırkaltı kromozona⁵⁶ ve her bir kromozom üzerine boncuk taneleri gibi dizilmiş genlere⁵⁷ ve rahme yerleşene kadar yüzden fazla hücre sayısına ulaşan⁵⁸ her iki zevçten (eşten) elde ettiği kalıtımla rahme doğru giden, yüce yaratıcının özellikle el-Alîm ve el-Kadîr isimlerinin yönlendirmesiyle tekâmül eden bir *döküntüdür*.

⁵² Seda Yılmaz vdğr. "Endometrium kalınlığı ICSI sonrası gebeliğin belirlenmesinde pridiktif midir? " Zeynep Kamil Tıp Bülteni, 39/3 (2008)121.

⁵³ Muhammed b. Ya'kub el-Firûzebâdî, *el-Kâmûsü'l-Mûhîd*, thk. Muhammed Nâim el-Urkûsî, (Lübnan: el-Müessesetü'r-Risâle, 1426/2005) 857.

⁵⁴ İbrahim b. Mustafa vdğr, *el-Mu'cemü'l-Vesîd*, (Kahire: Dârü'd-da've, ts) 2/870.

⁵⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 2/367; Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, 6/214.

⁵⁶ İnsan kromozomları ilk kez 1857 yılında Virchow tarafından görülmüş, fakat kromozom sözcüğü 1888 yılında Waldeyen tarafından kullanılmıştır. Daha sonra 1917 yılında Wieman tarafından ise X ve Y kromozomları tanımlanmıştır. 1956 yılında Tkp° ve Levan insan kromozom sayısının 46 olduğunu kesin olarak ortaya koymuşlar ve cinsiyet kromozomunun XX (kadın) ve XY (erkek) biçiminde olduğunu desteklemişlerdir. Kabul edilen sisteme göre insan kromozomları yedi gruba ayrılmakta (A, B, C, D, E, F, G) ve cinsiyet kromozomları dışındaki kromozomlar, en büyükten başlamak üzere 1-22 arasında numaralanmaktadır. Güneş Genç, "Çocuklarda sık rastlanan kromozom anomalileri ve Kromozom anomalili çocuğu olan aileye hemşirelik Yaklaşımı", Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi, 6/1(1990)25-27

⁵⁷ Canlıların tüm özellikleri kuşaktan kuşağa "gen" adı verilen maddelerle taşınmaktadır. Her gen kromozom üzerinde özel bir yere sahiptir. Genler, kromozom üzerinde ipe dizilmiş boncuk taneleri gibi sıralanmıştır. Genç, a.g.m. s. 25-26.

⁵⁸ *Gebelik ve Fetüs Fizyolojisi*, Komisyon, 5.

Lügavî yaklaşımda göz ardı edilmemesi gereken bir husus da kanaatimizce şudur: Kur’ân lafızlarının ilk kök anlamından hareketle manasına yaklaşmak, kelimenin sonradan kazandığı bazı anlamların neden olduğu bakış acısı daralmalarının aşılmasına ve yeni elde edilen bilgilerle Kur’ân lafzı arasında daha derin ve uygun alakaların kurulmasına büyük katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda, lügatlerde nutfeye; er suyu, sperm anlamı verilmesi konuya açıklık kazandırmaktadır, fakat kök anlamdan da kopmamak gereklidir.

Rahim gelecek olan nutfe-i emşâc (karışıma uğramış döküntü) için kendini hazırlamaktadır. Embriyo içinde bulunan çoğalmış hücreler, embriyo zarının incilmesi sonucu dışarı çıkar. Döllenenmeden itibaren 7. günün sonunda bu hücreler endometrium denilen yere önce tutunur sonra da tamamıyla gömülür. Bu olaya implantasyon (yuvalanma) yani vahyin diliyle “aleka” olma denir ki bu ad, sürece uygun bir isimlendirmeye sahiptir. Nitekim bu sözcük, “asılı olmak, yapışmak” anlamına gelen Arapça **علق** a-li-ga kökünden türemiştir.⁵⁹

Embriyo yaşamak ve gelişmek için sürekli olarak oksijene ve besine ihtiyacı vardır. İşte bu ihtiyaçlarını 9 ay boyunca tutunacağı rahim ve plesentadan karşılayacaktır ki bu andan itibaren beklenen hamilelik süreci başlamış olur.⁶⁰ Bu nedenle İkrâ sûresindeki ilk inen ayetlerde insanın, toprak veya nutfe safhasından değil “alaka” aşamasından anlatıma başlanması çok manidar olduğu anlaşılmaktadır.

Tıbbî cihazlarla gözlemlenebilmiş olması hasebiyle embriyonun rahme yerleşene kadar ki izlediği genel süreç, tıp uzmanları nezdinde genel bir kabule dönüşmüştür. Şimdi, bu ayne-l yakın düzeyde elde edilen bilgiye dayanarak Kur’ân âyetlerinin tefsirine yönelebiliriz. Bu bağlamda el-Mü’minûn sûresinin 13. ve 14. âyetlerinin fevkalade özlü ifadelerini dilsel bir tetkike tabi tutarak, yaratılış sürecinin nasıl ifade buyrulduğunu göstermeye çalışacağız.

“Andolsun, biz insanı, çamurdan (süzülmüş) bir özden yarattık.⁶¹ **ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَّكِينٍ ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً...** *Sonra onu (insanı) sağlam bir karar yerinin içindeki bir döküntüye dönüştürdük. Sonra da o döküntüyü (döllenen yumurta embriyoyu) alaka (rahimde asılıp beslenen embriyo) haline getirdik.*” (el-Mü’minûn, 13-14)

Âyette **جعل** fiili kullanılmıştır. Bu fiil İngilizcedeki “bace” fiili gibi geniş bir anlamı olan özne ve nesnenin durumuna göre manalandırmaya açık eşnek bir fiildir. Dar bir anlam çerçevesi yoktur. İkinci kelime daha önce değindiğimiz **نُطْفَةً** “bir döküntü” sözcüğüdür. Üçüncü kelime ise **في** harf-i ceri olup çoğunlukla “içinde” anlamı ile tercüme edilir. Âyette bir yöne hareketi ifade eden **الى** “e, a” edatı ve yüzeyde olmayı ifade eden **على** harf-i cerri kullanılmamış, bu süreçte embriyonun göreceği en önemli bir işlev olan rahme yapışma ve içine gömülme olgusunu ifade eden **في** harf-i cerinin kullanılması son derece manidardır. Dördüncü kelime ise nutfenin esasen bir seyahat halinde olduğunu istilzam eden **قَرَارٍ** lafzıdır. Kelime, Arapça suyun bir şeye dökülmesi⁶² ikamet etmek, yerleşmek, sabit olmak, anlamına gelen **قَرَرًا** kökünden türemiştir. **قَرَرًا** lafzı hem fiilin mastarı hem de ism-i mekan anlamında bir isim olmak üzere iki anlamda da klasik Arapça’da kullanılmaktadır ki özel olarak ‘suyun toplandığı çökek yer’e denmektedir.⁶³ Cümlemin son kelimesi olan **مَكِينٍ**

⁵⁹ İbn Faris, *Mekâyisü'l-lüga*, 4/98; Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, (İstanbul: Dağarcık yay. 1985), 589.

⁶⁰ Aysel Şeftalioğlu, *Genel- Özel İnsan Embriyolojisi*, (Ankara: Tıp ve Teknik Yayıncılık, /1998), 81-83; Keith L. Moore ve T.V.N. Persaud, *Klinik Yönleriyle İnsan Embriyolojisi*, çev: Hakkı Dalçık, Mehmet Yıldırım, (İstanbul: Nobel Tıp Kitapevi, 2008), 45.

⁶¹ Diyânet (yeni) Meali, <http://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=23&ayet=12>

⁶² İbn Faris, *Mekâyisü'l-lüga*, 5/5.

⁶³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 5/82; Cevherî, *es-Şihâh*, 1/560.

Arapça مكن kökünden türemiştir. فَعِيل veznindedir ki bu kalıp hem ism-i fail hem de ism-i meful olarak kullanılmaktadır. مكن kökü مَمَكْنَا و مَمَكْنَا 5. babtan anlamı: mecazen, konum değer sahibi olmak; hakiki anlamı ise sağlam, metin olmak demektir. مَكْنًا 4. babtan anlamı, çekirge ve kelerin yumurtasını *karnında toplaması* anlamındadır. مَكْنًا 1. babtan ise gizlenmek manasındadır.⁶⁴ Bu babların anlamlarına göre مَكِينٌ lafzı, ism-i meful olarak sağlam olmuş, toplanmış ve gizlenmiş anlamlarına, ism-i fail sıgasında ise sağlam, toplayan ve gizleyen anlamlarına gelme ihtimali vardır. Murad-i ilâhî bu anlamların hepsi olabilir. Bir kudret mucizesi olarak insanı var eden Allah Teâlâ, bu süreci anlatırken seçmiş olduğu lafızla da kelâm mucizesini göstermektedir. Zira yukarıdaki her bir kelimedeki anlam embriyo ile rahim arasındaki etkileşimlerin bir yönüne karşılık gelmektedir.

Bu bilgiler ışığında âyetin birden çok meal verilmeye elverişli olduğu ortaya çıkmaktadır. Buna göre ilk olarak “*Sonra onu sağlamlaştırılmış bir karar yerininin içine yerleştirdik.*” İkinci olarak “*Sonra onu sağlam bir yerleşme süreci içinde dönüştürdük.*” Üçüncü olarak “*Sonra yumurtaları toplayan bir ikamet yerine koyduk.*” vb lafızlar ve tıbbî bilgiler dikkate alınarak âyetin anlam evreninden başka mealler de çıkarılabilir. Fakat bu örnekten de anlaşılacağı üzere meal, kesinlikle Kur’ân değildir. Bu nedenle bir noktadan sonra bazı âyetleri tefsir ile birlikte anlamak, mealin dar alanından sıyrılmak gereklidir.

Dil sahasında uzmanlığı ile bilinen ünlü müfessir İbn Atiyye, Kur’ân lafızlarındaki üstün ilâhî tercihi şu şekilde ifade etmektedir: “Beliğ bir kimse, kasidesini ya da hitabesini bir sene geliştirir; sonra yeniden gözden geçirir ve ondaki bazı şeyleri değiştirir. Bu böyle devam ede gider. Ancak Kur’ân’dan bir lafız çıkarılacak olursa, bütün Arap lisanı altüst edilse bile, onun yerini tutabilecek, ondan daha güzel tek kelime bulunamaz.”⁶⁵

Fotoğrafçı Lenart Linson’un 10 yıllık bir çalışma neticesinde insanın fiziki yaratılış aşamalarını fotoğraflamıştır. Aşağıdaki 1. ve 3. fotoğraf kendisine aittir.⁶⁶ 1. fotoğraf nutfe aşamasını göstermektedir. Âyette, ثُمَّ خَلَقْنَا النَّطْفَةَ عَلَقَةً “*Sonra nutfeyi asılıp tutunan bir şeye (alaka’ya) dönüştürdük.*” (el-Mü’minûn 23/14) buyurulmaktadır. Zigotun oluşması ve parçalanarak embriyo aşamasına geçmesi, Kur’ân-ı Kerim’deki *nutfe* safhasına karşılık geldiği ifade edilmişti. Daha önce de zikri geçen İnsan sûresi 2. âyeti bu hususa işaret etmektedir. **إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ أَمْشَاجٍ** “*Gerçek şu ki, biz insanı katışık bir nutfeden (erkek ve kadının dölünden) yarattık.*”

“Nutfe” kelimesine sadece bu âyette “emşâc” (katışık) sıfatı eklenerek mahiyeti detaylandırılmıştır. İlk dönem müfessirleri neyin katışık olabileceği hususunda 4 farklı yorum yapmışlardır. 1.) Erkek ve kadının suyunun karışımı. 2.) Sarı ve kırmızı olan erkek nutfesi ile yeşil ve sarı olan kadın nutfesinin karışımı 3.) Yaratılış evrelerinin karışımı, bir birini takip etmesi (nutfe -alaka- mudga) 4.) Nutfede bulunan soy kökenlerinin karışımı.⁶⁷ İlgili yorumların üçünün erkek ve kadının suyunun karışımı ana bağlamında mutabık olduğu görülmektedir. Dolayısıyla âyetlerde mutlak olarak zikredilen nutfe lafzı çoğunlukla erkekten dökülen er suyunu vurgularken, mukayyed olarak ifade edilen “nutfe-i emşâc” lafzı ise buna ek olarak hem dişi unsurun yumurtasını hem de sonraki karışımları ifade eden kapsamlı bir anlatımdır.

Aşağıdaki 1 numaralı fotoğrafta “nutfe-i emşâc” yani sperm ve yumurtanın birleşmesi ile oluşan zigot görülmektedir. Bu birleşme sonrası kendi içinde parçalanarak çoğalma aşamasına geçince de tıp dilinde “embriyo” adını almaktadır. İşte bu *nutfe-i emşâc* henüz

⁶⁴ Zebîdî, *Tâcû'l-arûs*, 36/87. Ayrıca bkz: <https://www.almaany.com/tr> مكن maddesi. Erişim tarihi: 27.06.2020.

⁶⁵ Sadık Kılıç, *Kur’an, Dildeki Sonsuz Mucize*, (İstanbul: Ravza Yayınları 2014) 52.

⁶⁶ Lenart Linson, [youtu.be, “https://youtu.be/OD1gW88Lm-Y”](https://youtu.be/OD1gW88Lm-Y) Erişim tarihi: 27.06.2020.

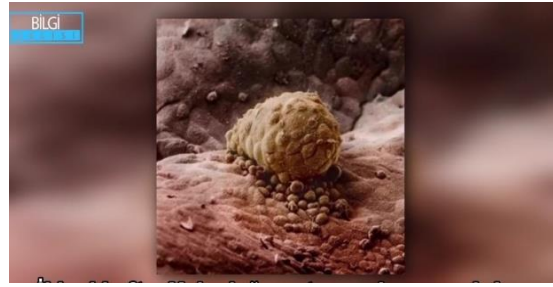
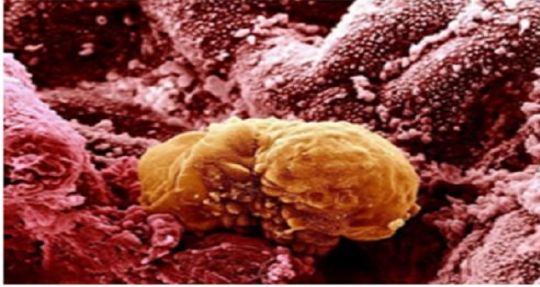
⁶⁷ Mâverdî, *en-Nüketü ve'l-uyûn*, 6/162-163.

bir yere tutunmamıştır. Kur’ân-ı Kerim’in “*Sonra onu (insanı) sağlam bir korunakta nutfe haline getiriyoruz.*” buyurduğu nutfe-i emşâc aşamasındadır. Nutfe döl yatağından rahme doğru ilerlemektedir fakat henüz rahme yapışmamıştır.

2. ve 3 fotoğrafta ise artık nutfe-i emşâc (embriyo) rahim ile alâka kurmuş, ona tutunmuş ve ismi “alaka” olmuştur ki, bu çok önemli bir aşamadır. Artık “alaka” doğuma kadar rahimden beslenecek ve çoğunlukla da doğum gerçekleşecektir.

Aşağıdaki fotoğraflarda yer alan ‘Alaka’nın rahim duvarına asıldığı zamanki hacmi ise, ifade edildiğine göre *milimetrenin dörtte biri* kadardır.⁶⁸ Yani insan alakası, çıplak gözle görülemeyecek kadar küçüktür. Etrafı her taraftan kan havuzcuğu ile çevrilmiş olduğundan çıplak gözle görülemez. Ama dıştaki kan havuzcuğu veya klasik tefsirlerin ifade ettiği şekliyle *kan pıhtısı* gözle görülebilir.⁶⁹

Değerlendirme

Klasik tefsirler böyle bir görünümde olan “alaka”yı *‘pıhtılaşmış kan’* diye tefsir ederek, “alak”ın hem mahiyetinin hem de görünümünün bir veçhesini ifade etmişlerdir. Müfessirler bu yaklaşıma, muhtemelen âyetin lügat anlamlarından en yaygın olanını tercih ederek erişmişlerdir. Yani, Kur’ân-ı Kerim’in kullandığı kelimeye riâyet ederek. Ne var ki, yüce yaratıcının seçtiği kelimenin ikinci anlamının, “alak” hakikatinin en önemli tarafını ifade ettiğini, bugünkü gibi gözleme imkânı bulamadıkları için bu manayı “alak”ın tefsirinde değerlendirememişlerdir ki bu da gâyet tabii bir durumdur. Her dönemin insanı için en büyük hedef hidâyet bulmaktır. Bilgiyi niceliksel olarak kuşatmak için insan ömrü zaten yeterli değildir.

⁶⁸ Muhammed Ali el-Bâr, *Kur’ân-ı Kerim ve Modern Tıbbı Göre İnsanın Yaratılışı*, trc. Abdulvehhab Öztürk, (Ankara: TDV Yayınları, /2010), 83

⁶⁹ el-Bâr, *Kur’ân-ı Kerim ve Modern Tıbbı Göre İnsanın Yaratılışı*, 84.

Bu bahse bağlı olarak, “alak”ın sülük anlamına geldiğini o dönemdeki Arapların bilmesini, Kur’ân âyetlerinin bilimsel bilgi verme gayesi olmadığına mesned yapmak⁷⁰, ilmî bir delil sunmaktan epeyce uzaktır. Gerek dönemin Arapları, gerek Arapça’ya vakıf bu kadar kadim müfessir, kelimenin ikinci anlamını bilmelerine rağmen, âyetteki lafız için ‘yapışan, kan emen sülük’ anlamı etrafında bir tefsir yapmamışlardır.

Bu evrensel hitabın, vahyin ilk muhataplarının bilimsel bilgi düzeyini aşmadığını savunmak, az sözle çok şey ifade etme şânından olan bu kitabın değerinin fark edilemediğinin bir göstergesidir. Nitekim bir âyet-i kerime Kur’ân’ın hitabının vahyin indiği dönemde yaşayan kişilerle sınırlı olmadığına dikkatlerimizi çekmektedir. Âyet gelecek zamana atıf yaparak bu gerçekliği şu şekilde ifade buyurmaktadır: *سُنِّيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ* “Onun (Kur’ân’ın) hak olduğu meydana çıkıncaya kadar varlığımızın belgelerini onlara hem dış dünyada ve hem de kendi içlerinde **göstereceğiz**. Rabbinin her şeye şahit olması yetmez mi?” (el-Fussilet 41/53)

Allah Teâlâ, özellikle son yüzyıl içinde, daha önce insanlara gayb olan yani varlıklarda saklı olan mükemmel donanımların keşif kapılarını fazlasıyla açmıştır. Her geçen gün iletişim vasıtaları insanları hayrette bırakan buluşların haberlerini sunmaktadırlar. Yaşanarak görüldüğü üzere “âyetlerimizi onlara hem dış dünyada ve hem de kendi içlerinde **göstereceğiz**.” buyruğundaki gerçeklik, yani Allah’ın (cc.) canlı-cansız tüm varlıkların mahiyetine yerleştirdiği mükemmel sistem, uzun bir zaman süreci içerisinde keşfedilmektedir. Dolayısıyla âyetteki “gösterme fiili” vahyin nüzul süreciyle sınırlı olmayacaktır.

Âyette yer alan “onlar” ifadesiyle, son peygamberi ve kendisiyle insanlara sunulan ilahî hakikatleri kabule yanaşmayan insanlar gürûhu kastedilmektedir ve tüm zamanlarda bulunan bu tür kişilere yapılan bir hitaptır. Zira sanatkârın eseri hakkında hem muhatapları hem de gaipleri dikkate alarak söz söylemesi en tabii bir durumdur. Peygamberimiz, ifade buyurduğu Veda Hutbesini, orada bulunanların bulunmayanlara iletmesini istemiş ve *فَرَبِّ مَبْلَغٍ أَوْ عَىٰ مِنْ سَامِعٍ* “Kendisine tebliğ yapılan nice kimseler vardır ki bunu işitenden daha iyi anlar”⁷¹ demişlerdir. Bu nedenle âyetlerin sunduğu tüm mesaj ve bilgileri kavramaya çalışmak, bu hususta daha iyi anlayış sahipleri olabileceğini hesaba katmak ve ilâhî kelamın anlam alanına, usulsüz sınırlar çekerek haddi aşmamaya itina göstermek fevkalade önem arz etmektedir.

Her şey Allah’ı (c.c.) tanıtan bir âyettir, delildir. Kur’ân-ı Kerim ve hadis-i şerifler, varlık âleminin Cenâb-ı Hakk’a bakan tarafının nasıl anlaşılması gerektiğinin dersini vermektedirler. Bu bağlamda ortaya çıkan her bilimsel-deneysel gerçeklik zaten yüce yaratıcının ilim ve kudret hanesine yazılmaktadır. İnsan, hayatın anlamını yaratıcısı olan rabbini merkeze alarak kavramaya çalışmalıdır. Ne var ki, kimi insanlar kendini merkeze koymak sûretiyle âlemi yorumlamaya yönelince, önce kendini, buna bağlı olarak da bilimi yüceltir olmuştur. Bilimsel gelişmelerin insana sağladığı fiziki kuvvet ve konforun bunda etkisi az değildir. Ne yazık ki büyümüş egolar, kimi bilim insanlarını ilahî kitaplardaki bilgilerle, deneysel bilgiyi kıyaslayıp, bilimsel çabalarla elde edilen bilgileri daha üstün ve yarayışlı göstermek gibi derin bir paradoksun içine düşürdüğü gözlenebilmektedir. Oysa subûtü ve delâleti kat’î dinî naslar ile kesinleşmiş bir tecrübî bilgi arasında çelişki olmayacağı, eğer varsa bunun her iki taraftaki bilginin kesinlik tespitinde bir sorundan

⁷⁰ Mustafa Öztürk, “Yaratılış (Alak) Ayetleri ne söyler?” 9.12.2019, 1:50-4:27dk. <https://www.youtube.com/watch?v=5aHelUI2Lfo>

⁷¹ Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmi’u’s-şâhih*, thk. Zühreir b. Nâsır. 9 cilt. (Beyrut: Dâru Tavkî’n-Necât, 2001.) “hacc” 131 (No. 1654.)

kaynaklandığı ön kabülü ile hareket edilecek olunursa, ayrıca benlik bir ilah gibi yüceltmez ve hakikati öğrenme samimiyeti içinde olunursa, ilâhî destek her zaman gelecektir.⁷²

Giriş kısmında bahsi geçen sorulara alak örneği üzerinden bir bakış ile verilebilecek cevaplar bizce şu şekilde tezahür etmiştir: 1) Yaratılışın mahiyetine dair elde edilen kesin bulguları esas alarak, âyetlere sahabe ve tabiin neslinin vermediği bir anlamı tercih etmenin yanlış bir tutum olduğu söylenemez. Bu bağlamda onların da yeterince anlayamadığı âyetlerin varlığından söz edilebilir. Allah’ın tüm insanlarla hitabı olan Kur’ân-ı Kerim’in indirilişinde sadece sahabe döneminin bilgi ve anlayış düzeyi temel alınmamıştır. Âyetlerin lafızlarında onların o vakit kavrayamadıkları zamanın tefsir edeceği anlamlar da bize göre mevcuttur. 2) Doğrulanarak bilimsel bir bilgiye dönüşüp kesinlik kazanmamış verilerden yararlanarak âyetlere açılım getirilirken ihtiyatlı, ucu açık bir dil kullanılmaya dikkat edilmelidir. 3) Kur’ân’ın inanmayanlar için benzerini getirmelerini istediği ve kıyamete kadar devam eden meydan okuyuşunda, Kur’ân’ın mucizelik yönü âyetlerin nazmı, beyânı ve fesâhatı ile sınırlı olmadığı kanaatindeyiz. Gaybî, tarihî, kevnî âyetlerde varlığa dair verilen bilginin gerçekliği ve sunuluş biçimi Kur’ân’ın mucizevî yönünün kapsamı içinde mütalaa edilmelidir. 4) Yapılan bilimsel tefsirler, ilmî bir dirâyetin ürünü olabileceği gibi batının maddi üstünlüğünün etkisinde oluşan bir eziklik psikolojisiyle illetli yaklaşımlarda olabilir. Bu nedenle bu sahada yapılan yorumları hep bu iki taraftan birinin içinde mütalaa etmek, insafî dengeli bir yaklaşım olmayacaktır. Bu tutumun bir uzantısı olarak genel okuyucu ve dinleyici kitlesini bu yaklaşım tarzını kabule ısrarla kanalize etmenin sağlıklı dini bir anlayışın oluşmasına mani olma potansiyeli dikkatlerden kaçmamalıdır.

SONUÇ

Lügatlerin sundukları deliller dikkate alındığında, ilk ve sonraki dönem müfessirleri alak için *‘koyu, phtılaşmış kan’* tefsiri yaparken ‘alak’ın gündelik dildeki yaygın anlamını dikkate aldıkları anlaşılmaktadır. Önemli bir nokta olarak, ‘Alak’ kelimesinin *‘kan emen sülük anlamı’* ilk dönemde bilinmesine rağmen âyetin tefsirinde dikkate alınmamıştır. Oysa embriyo ile sülük canlısı arasında, *‘deriye yapışma ve kan (içindeki besinleri) emerek beslenen bir canlı organizma’* olma ortak paydasında birleştikleri, yakın zamanlardaki ultrasonik gözlemlerle anlaşılabilmiştir. Bununla birlikte müfessirlerin verdikleri anlam, embriyonun çıplak gözle görünen şeklini yansıtmaktadır. Bu husus, Kur’ân-ı Kerim’deki zikri geçen âyetlerin, sahâbe döneminde hangi sözlük anlamlarına geldiğini dikkate alarak tefsir etmenin önemini ve bu anlayışa sahip tefsir ekollerinin haklılığını da göstermektedir. Çünkü Arapça olarak inmiş Kur’ân-ı Kerim’de bir nesne tanıtılırken kullanılan kelime, o dilin içinden hikmetle seçilmiştir.

‘Alak’ kelimesindeki “kan emen sülük” anlamı, ayrıca kelimenin kökünün ‘asılma, yapışma’ anlamına gelmesi ve bu iki hususun, embriyoya ait tıbbî gözlemler ile paralellik arz etmesi Kur’ân’ın ilmî icâzının bir göstergesidir. Bu nedenle sahabe döneminde özellikle kevnî âyetlerin tamamen anlaşılamayan taraflarının da olabileceği gâyet tabiidir. Sahabe ve ilk öncü neslin din anlayışının kıymeti vurgulanırken, Kur’ân’ın çağlar üstü mesajının anlaşılmasının devam ettiğini de unutmamak doğru, dengeli bir usûlî yaklaşım olacaktır.

‘Alak’ lafzı ve onu çevreleyen âyetler, Kur’ân’ın âyetlerinin sahabe döneminin bilimsel bilgi düzeyi ile sınırlandırılarak anlaşılması gerektiği iddiasındaki eksikliği gösteren örneklerden biridir. Kur’ân-ı Kerim’e Allah’ın (c.c.) kendi yarattığı varlıklar hakkındaki gerçeği, hem mucizevî bir nazım ve beyan üslûbu hem de Arapça lafızların

⁷² el-Enfâl, 8/29, el-Câsiye, 45/23.

sunduğu çeşitli anlam katmanları içerisinde vahyettiği sözü olarak bakmanın en doğru yaklaşım olduğu kanaatindeyiz.

Âyetlere meal verme çabasının kelimelerin muhtemel anlamlardan birini tercih faaliyeti olduğu, bu nedenle yapılan bir mealin Kur'ânî lafızların anlam evrenini birebir yansıtmaktan uzak kalabileceği olgusuna, ele alınan âyetlerin bir örnek teşkil ettiği çalışmamızın diğer bulguları arasındadır.

Âyetleri tefsir ederken kesinleşmiş tecrübî bilgileri kullanmak bir zorunluluktur. Bu usûlî yaklaşım, Kur'ânî tabirle afâk ve enfüste yer alan âyetlerin anlaşılmasını sağlayacak, böylece Kur'ân-ı Kerim'in ilâhî bir kitap olduğunun ispatında güvenli bir yol sunacaktır. Buna bağlı olarak sahih ve doğru anlaşılmalı bir dini bilgi ile kesinleşmiş bilimsel bir bilgi arasında bir çelişki olmayacağı, her ikisinin de Allah'ın kevnî ve şer'î kanunları olduğu anlaşılacaktır. Diğer taraftan zaman ilerledikçe enfüsî ve afakî âyetlerin tefsirinde ortaya çıkan anlam zenginliklerinin artması, tefsir ve meal çalışmalarının dinamik bir şekilde devam etmesi gerektiğini de göstermektedir.

Din-bilim, din-dünya ayrımı esasen izafî olup, Allah merkezli evren anlayışının terk edilmesinin bir yansıması olduğu malumdur. İlâhiyât ilimleri ve tecrübî ilim dallarında uzmanlaşmış kişilerin yapacağı fikrî alış verişler ve ilmî çalışmalar, bahsi geçen sun'î problemin aşılmasını sağlayacaktır. Bu yaklaşım, aynı zamanda İslamî ilmî mirasın sorumsuzca tenkidini engelleyeceği gibi, batıya karşı gösterilen kimi tek taraflı, rovanşist tavırların da azalmasını ve gerçeklere göre tutum belirleme davranışının gelişmesini temin edecektir.

KAYNAKÇA

- Âlûsî, Şihâbüddîn. *Rûhu'l-me'ânî*. 30 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî t.y.
- Bâr, Muhammed Ali. *Kur'ân-ı Kerim ve Modern Tıbbı Göre İnsanın Yaratılışı*. trc. Abdulvehhâb Öztürk, Ankara: TDV Yayınları, 1431/2010.
- Begavî, Ebû Muhammed Hasan b. Mesûd. *Tefsîru'l-Begavî: meâlimu't-tenzîl*. thk. Muhammed Abdullah en-Nemr. 8 Cilt. Riyad: Dâru Tayyibe li'n-Neşr, 1989.
- Beyhakî, Ahmed b. el-Hüseyn. *es-Sünenü'l-Kübrâ*. Thk. M. Abdülkâdir Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1423/2003.
- Beydâvî, Nâsiruddîn Ebu'l-Hayr Abdullah b. Ömer eş-Şîrazî. *Envâru't-Tenzîl ve Esraru't-Te'vîl*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, ts.
- Bikâî, İbrâhîm b. Ömer. *Nazmü'd-Dürer*. 22 cüz. Kâhire: Dâru'l-Kitabi'l-İslâmî, trz.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâîl. *el-Câmi'u's-şâhîh*. thk. Züheyr b. Nâsir. 9 cilt. Beyrut: Dâru Tavkî'n-Necât, 2001.
- Bursevî, İsmail Hakki. *Rûhu'l-beyân*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikir, ts.
- Cevherî, İsmail b. Hammâd. *es-Şihâh*. Thk. Abdulgafur Attar. Beyrut: Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, 1407/1987.
- Ebussuûd Efendi. *İrşâdu 'akli's-selim*. 9 cilt. Thk. Abdulkadir 'Atâ. Riyad: Mektebu'r-Riyadi'l-hadis, ts.
- Enbârî, İbrahim b. İsmail. *el-Mevsuâtî'l-Kur'âniyye*, 11. Cilt. Müessesetü siclî'l-Arab, 1405/1984.
- Firûzebâdî, Muhammed b. Ya'kub. *el-Kâmûsü'l-Mûhîd*, thk. Muhammed Nâim el-Urkûsî, Lübnan: el-Müessesetü'r-Risâle, 1426/2005.
- Genç, Güneş. "Çocuklarda sık rastlanan kromozom anomalileri ve Kromozom anomalili çocuğu olan aileye hemşirelik Yaklaşımı", Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi, 6/1(1990)25-39.

- Hatip, Muhammed Abdullatif. *Evdehü't-Tefâsir*, Mısır: Matbaa Mısriyye, 1383/1964.
- İbn Abbas, *Tenviru'l-mikbâs*, Derleyen: İbrahim el-Fîrûzâbâdî, Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- İbn Âşûr, Muhammed b. Tâhir. *et-tahrîr ve't-tenvîr*, 30 Cilt. Tunus: Dâru't-Tûnusiyye, 1405/1984.
- İbn Cüzey Muhammed b. Ahmed. *et-Teshîl li-'ulûmi't-tenzîl*. thk. M. Salim Haşim. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, 1405/1995.
- İbn Ebî Şeybe. *el-Muşannef*. 7 Cilt. Thk. Yûsuf el-Hût Riyâd: Mektebetü'r-rüşd, 1409/1999.
- İbn Esîr, el-Cezerî, *en-Nihâye fî garîbî'l-hadis ve'l-eser*, 2 cilt. Thk. Halil Me'mûn Şihâ, Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1432/2011.
- İbn Fâris, Ahmed b. Zekeriyâ, *Mu'cemu mekâyisi'l-luğa*. thk. Muhammed Hârûn. 6 cilt. Beyrut: Dâru'l-fikr, 1399/1979.
- İbn Manzûr. *Lisânü'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dârü Sadr, 1420/2000.
- İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec. *Zâdu'l-mesîr*. thk. Abdurrezak Mehdi. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l Kitâbi'l-Arabî, 1422.
- İmages. Erişim tarihi: 16.12.2019. <https://images.app.goo.gl/DMBABFLBP9HQ6Xd68>.
- Keith L. Moore ve T.V.N. Persaud, *Klinik Yönleriyle İnsan Embriyolojisi*, trc. Dalçık, Hakkı – Yıldırım, Mehmet. İstanbul, Nobel Tıp Kitapevi, 1428/2008.
- Keith L. Moore, *Discover Islam, The Developing Human, Clinically Oriented Embryology*, Canada: WB Saunders Company, 1403/1983.
- Komisyon, *Gebelik ve Fetüs Fizyolojisi*, Ankara: Meb. Yayınları 2012.
- Kuran. Erişim tarihi: 16.12.2019. <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/sure/96-alak-suresi>
- Kuranmeali.Erişimtarihi:16.12.2019.<http://www.kuranmeali.com/ÂyetKarsilastirma.php?sure=96&âyet=2>.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li aḥkâmi'l-Kur'ân*. Thk. Ahmed el-Berdûnî 2. Baskı. 20 Cilt. Kâhire: Dâru'l-kütübî'l-Mısriyye, 1384/1964.
- Kuşeyrî, Abdülkerîm, *Leṭâifu'l-işârât*. Thk. İbrâhîm el-Besyûnî. 3 Cilt. Mısır: el-Hey'etü'l-Mısriyye, 1421/2000.
- Kutub, Seyyid. *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, 6 Cilt. Kahire: Dâru's-Şurûk, 1392/1972.
- Lenart Linson, Erişim tarihi:16.12.2019.<https://youtu.be/OD1gW88Lm-Y>.
- Maturîdî, Ebû Mansûr. *Te'vilâtu ehli's-sünne*. thk. Mecdî Baslum. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1426/2005.
- Mâverdî, Ali b. Muhammed. *en-Nüketü ve'l-'uyûn*. nşr. Abdu'l-Maksud b. Abdurrahîm. 6 cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-'ilmiyye, 1412/1992.
- Merâğî, Mustafa. *Tefsîru'l-Merâğî*. 30 Cilt. Mısır: Mektebetu Mustafa el-Bâbî, 1365/1946.
- Mutçalı, Serdar. *Arapça-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Dağarcık yay. 1985.
- İbrahim b. Mustafa, Zeyyaâd Ahmed, Abdulkadir Hamîd, Neccâr Muhammed, *el-Mu'cemü'l-Vesîd*, Kahire: Dârü'd-da've, ts.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn el-Kuşeyrî en-Nîsâbü'rî. *Saḥîḥ-i Müslim*. thk. M. Fuâd Abdülbâkî. 5 cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyye, t.y.
- Nahcivânî, Nimetullah. *el-Fevâtihü'l-ilahiyye*, Mısır: Dâru rukâî 1419/1999.
- Öztürk, Mustafa. “*Yaratılış (Alak) Âyetleri ne söyler?*”. Erişim tarihi: 16.12.2019, 1:50-4:27 dk. <https://www.youtube.com/watch?v=5aHelUI2Lf0>

- Sâbûnî Muhammed Ali *Safvetü't-tefâsîr*, Dârü's-Sâbûnî Kâhire, 1417/1997.
Semerkandî, Ebü'l-Leys. *Bahru'l-ulûm*. thk. Mahmud Matrâci. 3 cilt. Beyrut: Dâru'l-fikr, ts.
- Suyûtî, Celâlüddîn. *Tefsirü Celâleyn*, 1 cilt. Kahire: Dâru'l-hadis, ts. *Câmiu'l ehâdîs*. 42 cilt. Beyrut: Daru'l-Fikr, 1415/1994.
- Şeftalioğlu, Aysel. *Genel-Özel İnsan Embriyolojisi*. Ankara, Tıp ve Teknik Yayıncılık, 1419/1998.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali. *Fethu'l-kadîr*, 5 Cilt. Dımaşk: Dâru'l-Hayr, 1413/1992.
- Taberî, İbn-i Cerîr. *Câmiu'l-beyân*. thk: Ahmet M. Şâkir. 24 cilt. Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 1421/2000.
- Tantavî Cevherî, *el-Cevahir fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Kahire: Matbaatu Mustafa el-Babî, 1352/1933.
- Terimler.Erişimtarihi:16.12.2019.<http://www.terimleri.com/tip/sozluk.php?action=search&word=zigot &submit2=++Terim+Bul++>
- Türkî, Abdülmuhsin v.dğr. *et-Tefsirü'l-müyesser*. Riyad: Mecmea'l-melik, 1430/2009. youtu.be "https://youtu.be/OD1gW88Lm-Y" Erişim tarihi: 16.12.2019.
- Yazır, Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili*, 10 cilt, Azim Dağıtım, İstanbul ts.
- Yılmaz, Seda. vdğr. *Endometrium kalınlığı ICSI sonrası gebeliğin belirlenmesinde pridiktif midir?* Zeynep Kamil Tıp Bülteni, 39/3 (2008) 121-124.
- Zebîdî, Ebü'l-Feyz. *Tâcü'l-arûs*. 40 cilt. Kuveyt: et-Türâsü'l-Arabî, 1965-2001.